

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM KÖNYVTÁRA.

(1802—1895.)

— Hivatalos adatok az utolsó évről a vallás- és közoktatásügyi miniszter ezredévi nagy jelentése számára. —

I.

Gróf Széchényi Ferencz 1802 november 25-én kelt és a következő napon Ferencz királytól jóváhagyott oklevelével könyvtárát és kéziratgyűjteményét, melyhez képek, földabroszok, czímerek és tekintélyes számú érme is tartoztak, a magyar nemzetnek adományozá. E nagylelkű adomány létesítette a Magyar Nemzeti Múzeumot és első sorban annak könyvtárát, mely a jelenleg virágzó nagy tudományos intézetnek az alapítással egyidejű osztálya, úgyszólván kezdete. A nagylelkű ajándék 1807-ben bezikkelyezettvén, a könyvtár »Bibliotheca Hungarica Széchényiana Regnicolaris« hivatalos czimen a Magyar Nemzeti Múzeumnak egyik osztályává lett.

A nagynevű alapítónak nagyczenki könyvtára 11,884 műből (mintegy 15,000 kötetben), 1152 kéziratból (mintegy 2000 kötetben) és jelentékeny térképgyűjteményből állott. A képek és érme — régi könyvtárak szokásaként — a könyvvállomány kiegészítő részei voltak. A könyvtár úgyszólván kizárólag hungarikumokból állott; e körülmény, valamint az alapítónak határozottan kifejezett óhajtása szabta meg a könyvtár gyarapodásának és fejlődésének későbbi irányát. A könyvtár célja, melynek elérésére kezdettől fogva törekedett, felkutatni, egybegyűjteni, a tudomány és a közhasználat számára hozzáférhetővé tenni mindazon nyomtatványokat, kéziratokat és okleveleket, melyek Magyarországot és társországait akár írójuk, akár tárgyuk, akár megjelenésük vagy iratásuk helye és egyéb körülményei miatt a legtávolabbról is érdeklik. E tekintetben, mint egyetlen hungarikum-könyvtár, páratlanul áll. A külföldi nagy nemzeti könyvtárak, mint a párisi, londoni, müncheni,

nemzeti jellegük mellett általános érdekűek is; még legjobban megközelíti a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának nemzeti céljait a firenzei Biblioteca nazionale; azonban ennél sincs meg a mi könyvtárunk két specialitása; a levéltár (a letéteményezett családi levéltárakkal) és a nemzeti hirlap-könyvtár.

Az alapítványi könyvtár teljes rendben, nyomtatott katalógussal került a nemzet birtokába. A nemes gróf gondoskodott arról is, hogy a könyvtár későbbi szerzeményei (kivált az általa tovább is folytatott könyvgyűjtés eredményei) nyomtatott jegyzékekben lássanak napvilágot. Így jött létre 1799-től 1815-ig a tiz kötetes katalógus, mely a Magyar Nemzeti Múzeum könyv- és kézirat-állományának alapját kitűnő feldolgozásban ismerteti meg.

A Széchényi-könyvtár örékek, irnokának és szolgájának kijelölését az alapító magának és családjának tartotta fenn, az intézet kormányzását pedig a Magyar Nemz. Múzeum későbbi legnagyobb jöltetőjére, József főherceg-nádorra, a nádori méltóság üresedése esetén pedig a helytartó-tanácsra bízta. A nádor nevezte ki az alapító ajánlatára a könyvtár első örévé Miller Jakab nagyváradi lyceumi tanárt, irnokává pedig Petrovics Ignác volt nevelőt.

A könyvtár első tisztviselői 1803 február 6-án esküt tevén, hozzáfogtak az időközben az alapító gróf költségén Pestre szállított könyvtár felállításához. Alkalmas helyül a pálosok zárdájának (a mai papnevelő intézetnek) nagyterme kínálkozott; itt nyílt meg ünnepélyesen a nagy közönség számára 1803 december 10-én, hétköznaponként hat óra hosszat állván a könyvtár az olvasók rendelkezésére.

A könyvtár első évei igen viszontagságosak voltak. 1805-ben a francia háború veszélyei elől a becesebb részt Temesvárra szállították, honnan csak hosszú idő multával került vissza. A pálosok zárdája a központi papnevelő intézet céljaira rendeltetvén, a könyvtár 1806-ban az úgynevezett nagyobb szemináriumba (az egyetemi épületeknek az egyetem-térre néző lebontott részébe) költözött át. E helyen sem maradhatott meg nyugodtan. Az 1809. évi francia háború pusztításai elől menekülve, nyolcz hónapon át Nagyváradon őrizték, honnét szekereken közel egy havi út után 1810 márcziusában került vissza régi, mindinkább alkalmatlannak bizonyuló helyiségeibe. E helyen kellett bevárnia a hosszú időig húzódó múzeumi telek-kérdés sorsát, mely 1813-ban a mai

múzeumi terület megvételével szerencsésen megoldotván, az azon lévő Batthyány-féle régi háznak gyors átalakítása és kijavitása után a múzeum egyes osztályainak átköltöztetése még ez évben megkezdődhetett; a könyvtár azonban csak 1817-ben került a mai palota szomszédságában álló régi háznak hirtelenében átalakított helyiségeibe. A régi Batthyány-házat az 1838. évi árviz annyira megrongálta, hogy a múzeum gyűjteményei nem várhatták meg az ugyanazon telken, tőszomszédságukban 1836 óta épülő mai palota elkészültét. A főherceg-nádor sürgősen intézkedett, hogy addig, míg a gyűjtemények diszes hajlékukat véglegesen elfoglalhatják, azok ládába csomagolva a Ludovika-akadémiába szállíttassanak és ott várják be a végleges hajlék felépültét. Tíz évi építés után, 1846-ban foglalhatta el a könyvtár hosszú időkip butorozatlanul maradt mai helyiségét, mely három zárt folyosóból és 14 nagy teremből áll, s mely minden bővítés nélkül, immár teljesen bebutorozva, ma is a könyvtár céljaira szolgál.

Ennyi viszontagság, költözködés és csomagolás után valóban örvendetes az a nagymérvű gyarapodás, melyet a könyvtár évről évre felmutatott. A főherceg-nádor atyai gondoskodása, a nemes alapító és családjának bőkezűsége, a törvényhozás és a nagy közönség hazafias áldozatkészsége egyre újabb kincseket juttatott a nemzet tulajdonába.

Az első hivatalos gyarapodást a könyvtár a hazai sajtótermékek kötelező beküldésének köszönheti. Már 1804-ben kötelezővé tette egy helytartótanácsi rendelet a nyomdatulajdonosoknak, hogy nyomtatványaikból egy-egy példányt a könyvtárnak beküldjenek. Sem e rendeletnek, sem 1813. évi ismétlésének, sem pedig azon 1827. évi országgyűlési határozatnak, mely hasonlóképen minden nyomdatermék beküldését rendelte el, nem volt a kellő foganatja. Az 1848. évi XVIII. törvénycikknek rendelkezése, mely azonban sem az ellenőrzést, sem a mulasztások megtorlását lehetővé nem teszi, az egyetlen maig érvényben lévő intézkedés, melynek a könyvtár sokat köszönhet. Sajnos, hogy az a később bekövetkezett szomorú idők alatt részben hatályát veszti. Báró Geringer Károly cs. k. teljhatalmú biztos ugyan 1849 november 10-iki rendeletében e törvény szellemének megfelelőleg intézkedett, de egy 1855-ik évi cs. k. helytartósági rendelet megvonta a köteles példányokat a Nemzeti Múzeumtól és azokat a Magyar Tud. Akadémiá-

nak rendelte adatni, melyekért csekély kárpótlást nyújtottak az úgynevezett cenzúrai próbanyomtatványokból álló küldemények, melyek különben is igen hézagosan érkeztek a könyvtárba. Csak az 1867-ben beköszöntött alkotmányos korszak állította újra vissza az 1848-iki törvényt teljes erejében. E törvénynek hiányos intézkedéseit van hivatva jobbakkal pótolni az a javaslat, mely remélhetőleg rövid idő múltán a könyvtár történetében és gyarapodásában új korszakot fog megnyitni.

A köteles példányok beküldésénél úgy szám, mint különösen belső érték tekintetében sokkal nagyobb mértékben gazdagodott a könyvtár egyes nagy gyűjtemények megszerzése, ajándékozása és letéteményezése által. Úgy a felsőbb hatóságok, mint egyesek áldozatkészségének sokat köszönhet. Nem lévén eleintén rendes évi dotációja, esetről esetre engedélyezett nagyobb összegeken, továbbá a múzeumi alapnak reá eső csekély jövedelmén kívül leginkább hazafias ajándékokra volt utalva. A nemzet áldozatkészségébe vetett bizalomnak eredménye fényes volt. A legnevezetesebb gyarapodások feltüntetésére álljon itt e sorozat.

1808-ban Éder József kézirat- és oklevélgyűjteményét (herbáriumával együtt) a muzeumi alapból 4500 frton megvásárolták.

1809-ben József nádor 12,000 frton megvette Kovachich Márton György kéziratgyűjteményét s azt saját könyvtárának több becses darabjával együtt a könyvtárnak ajándékozta.

1810-ben Szirmay Antal kéziratai kerültek 3000 frtért a könyvtár tulajdonába.

1812-ben a nádor megvette a könyvtár számára a »Capitula concordiae« című ritka ősnyomtatványt, annak minden levelét egy-egy arannyal fizetvén meg. Ez évben kapta a könyvtár a pozsonyi káptalan hazafias ajándékából legnagyobb kincsét. a »halotti beszédet« tartalmazó ú. n. Pray-codexet, melylyel együtt a káptalan sok más becses kódexet engedett át a múzeumnak.

1814-ben a nádor személyesen hozta a könyvtárba Frankfurt városának nagybecsű ajándékát: Szent-István legendájának XII. századi kódexét (az úgynevezett Hartvik-féle legendát.)

1818-ban az alapító gróf átengedte soproni könyvtárát, mely legnagyobb részt klasszikusok munkáiból és általában külföldi érdekű művekből állott. Az alapító célja ez adományyal az volt, hogy a tisztán magyar érdekű múzeumi könyvtárban egy segéd-

könyvtár is létesüljön, mely az általános tudományosság igényeit is kielégítse. Az átadási lajstrom szerint e könyvtár 5086 műből állott 9206 kötetben és értékben 25,000 frtot képviselt. A hozzá tartozó 6000 db rézmetszet és földabrosz értéke 9000 frt volt.

1824-ben Vuchetich Mátyás tanár végrendeletileg 61 kéziratból és 1264 kötet nyomtatványból álló jogi könyvtárával gazdagította a könyvtárat.

1825-ben a nádor 5000 frton megvette és a múzeumnak átadta Kéler Gottfriednek 1492, jobbára diszkiadású kötetből álló könyvtárat.

1827-ben az alapító fia, gróf Széchényi Lajos 10,000 frtnyi alapítványt tett a magyar könyvtár gyarapítására. Az alapítvány kamataiból maig is négyötödrész e célra, egy ötödrész pedig a Széchényi-országos könyvtár örének jutalmazására szolgál.

1832-ben országgyűlési határozat következtében rohamos gyarapodásban részesült a könyvtár. A Jankovich Miklós-féle világhírű könyv- és régiséggyűjtemény a rendek határozatából országos költségen 125,000 ezüst forintnyi vételárért a Nemzeti Múzeumé lett. Ez volt a legbecsesebb gyarapodás, mely a könyvtárat alapítása óta érte. A mintegy 30,000 nagybecsű darabból (közte két Korvin-kódexből) és több ezer oklevélből álló gyarapodás azonban hely és munkaerő hiányában csak 1840-ben volt tényleg átvehető. A Jankovich-gyűjteménynek másik, csekélyebb része, mely 1448 oklevélből, kéziratokból és könyvekből állott, 1851-ben vétetett meg a múzeum alapjából 8016 frton.

1835-ben gróf Illésbázy István, családjának utolsó sarja gazdag könyv-, kézirat- és térkép-gyűjteményét a könyvtárnak ajándékozta. E könyvek közt volt a dubniczi magyar krónika és Galeotto Marzianak *De egregie, sapienter, iocose dictis ac factis serenissimi regis Mathiaec* című, újabban — sajnos — eltűnt kódexe. E gyűjteményt hely szűke miatt 1847-ig szintén ládába csomagolva őrizték a Ludoviceumban. 1843-ban került a magyarországi első nyomtatvány, az 1473-iki budai krónikának egy bécsi árverésen 100 ezüst forinton megvett példánya a könyvtár tulajdonába.

1845-ben a nádor egy nyilvános árverésen 400 frton Túróczi krónikájának 1488-ban Augsburgban hártýára nyomtatott példányát vette meg a könyvtár számára.

1846-ban Horvát István volt könyvtári örnek 30,000 darab-

nál többre menő könyv-, kézirat- és oklevélgyűjteménye került a könyvtárba. A Jankovich-féle gyűjteménynyel értékben vetekedő gyűjteményt a könyvtár évekig mint letétet zár alatt őrizte, s annak megvétele 60,000 frtért Geringer Károly cs. k. biztos által fogantatosítottván, az csak 1851-ben jutott a múzeum tulajdonába.

1851-ben Bacsányi János végrendetileg a múzeumnak hagyta 1121 kötetnyi könyvtárát.

1852-ben a feloszlott magyar kereskedelmi társaság adta át könyveit és levelezését a könyvtárnak és azok gondozására 200 frtnyi alapítványt tett.

1858-ban gróf Karácsonyi Guido a könyvtár könyveinek kötésére 2000 frtnyi alapítványt tett, melynek kamatai azóta a kijelölt célra fordítatnak.

1866-ban gróf Sándor Móricz budai könyvtárából és Kölchey Ferencz hagyatékából összesen 17 kézirat és 2935 könyv került a múzeumba.

Az alkotmányos korszak beálltával a könyvtár gyarapodása rohamos léptekkel haladt előre. Az 50—60-as évek pangását egyszerre pezsgő élet, a könyvtár újjászervezése, folytonos fejlődés váltja fel.

Erre a korszakra esik a nagy könyvtári rendezés, új meg új, némi önállósággal működő osztályok szervezése, ennek következtében fokozódó használat, új tisztviselői állások rendszerezése, de mindenek felett becsesebbnél becsesebb szerzemények hosszú sorozata, melyekből csakis a legfontosabbak felemlítésére szorítkozunk.

Ezek sorát a király ő felségének nagyszerű ajándéka nyitja meg, ki 1869-ben a török szultántól kapott négy Korvin-kódexszel gazdagította a könyvtárát.

Ugyanez évben a feloszlott m. kir. helytartótanács 1208 kötetnyi könyvtára és 3000 frtnyi vételárért Jászay Pál kéziratgyűjteménye jutott a könyvtár tulajdonába.

1873-ban megvétellett Losonczy Farkas Lajosnak nagybecsű könyvtára, mely 1386 ritka nyomtatványt és 223 kötet kéziratot, (köztük egy Korvin-kódexet is) foglalt magában.

1874-ben a vallás- és közoktatásügyi miniszterium Vörös Antalnak, Kossuth Lajos titkárának könyvtárát és kézirati hagyatékát 3000 frton megvette a múzeum számára. E gyűjtemény az

1848/49. évi magyar kormány hivatalos irataiból igen nagy részt foglalván magában, kiváló történelmi érdekekkel bir. Ekkor vétetett meg 2000 frtnyi vételáron Tunyogi Józsefnek Erdély történetére nagy fontosságú gyűjteménye, mely 2315 darab irományt és 2084 fontos erdélyi hivatalos nyomtatványt foglal magában. 200 darab aranyért ekkor szerezte meg a könyvtár az első magyar nyelvtannak, Sylvester (Erdősi) János »Grammatica ungaro-latina« című művének 1539-iki egyetlen ismert példányát.

1875-ben ismét egy régi magyar nyomtatvány egyetlen példányával, a *Puerilia colloquia* 1531. évi krakói kiadásával gyarapodott a könyvtár. A nagybecsű nyomtatvány vételára 100 frt volt. Ugyanekkor vette meg 7500 frtért Nagy István nagyhirű kéziratgyűjteményét, mely 4500 drb XIII—XVIII. századi oklevélből és 92 kéziratból állt.

1876-ban nevezetes gyarapodása volt a könyvtárnak az által, hogy az országos levéltár, a számvevőszék és a m. kir. kúria a náluk őrzött régi könyveket, az utóbbi a Martinovics-féle összeesküvés alkalmával lefoglalt iratokat is, szám szerint 1000 darabnál többet, a múzeumnak engedték át.

Ebben az évben indult meg a családi levéltáraknak örök időkre való letéteményezése a Kállay-család dúsgazdag levéltárával, melyet még ez évben a báró Jeszenák és Hanvay családok levéltárai követtek. E három családi levéltár nem kevesebb mint 6343 drb mohácsi vész előtti oklevéllel gazdagította a könyvtár anyagát. E példát csakhamar több család is követte, és ennek köszönhető a levéltár oly rohamos gyarapodása, mely hasonló a tudományos gyűjtemények történetében páratlan. 1877-ben a Dancs, a gróf Berényi (és vele kapcsolatosan a báró Hellenbach) családok, gróf Eszterházy Dániel, a Kisfaludy, 1879-ben a Soós, 1880-ban a Békássy és Máriássy, 1881-ben a gróf Forgách, 1882-ben a gróf Rhédey, 1886-ban az Ibrányi, 1887-ben a gróf Bethlen és Motesiczky, 1888-ban a Dobos és Justh, 1889-ben a Görgey, Beniczky és Kapy; 1890-ben a Péchy, báró Mednyánszky és Bónis, 1891-ben a Fejérpataky, 1892-ben a Becsky, 1893-ban a Szent-Ivány, 1894-ben a Döry, Sombory Ivánka, 1895-ben a báró Balassa családok gazdag levéltárai kerültek örök letéteményképen a könyvtárba. Összesen *harmincz* családi levéltár, melyeknek anyaga több mint százezerre menő XVI—XIX. századi irat mellett 17,139 mohácsi vész előtti okle-

velet és ezek között 222 darab Árpádkorit tartalmaz. Oly gazdagság, melyről 1876 előtt a könyvtár nem is álmodhatott és melyet Magyarországon csakis az országos levéltár műl fölül.

Az 1877—78. években a figyelem kiválóan a régi magyar nyomtatványok felé irányulván, ezek közül a könyvtár számos beces darabot szerzett meg. Fraknoi Vilmos akkori könyvtárór a könyvtár régi kötési tábláit is vizsgálat alá vétette; ezek kifejtéséből 45 oly magyar régi nyomtatvány került elő, melyek eddig teljesen ismeretlenek voltak. Ugyanekkor került a könyvtárba Horváth Mihály nagybecsű irodalmi hagyatéka, úgyszintén Bajza és Fáy András levelezése.

Az 1882-ben létesített országos könyvkiállításon a könyvtár tevékeny részt vett. E kiállításon bemutatott nevezetes kéziratokról és könyvekről felvett 960 fényképmásolat 2000 frton a könyvtár számára megszereztetett.

1884-ben nevezetes lépés történt a magyar hirlapkönyvtár létesítése terén. A budapesti nagy könyvtárakban lévő hirlapok a múzeumban egyesítették; ez vetette meg a ma oly virágzó és annyira használt hirlapkönyvtár alapját.

1886-ban egy Attavantestől festett Korvin-kódexet vett a könyvtár 6500 frankért, mely Trotti örgróf könyvtárából került Hoepli milanoi könyváruhoz.

1889-ben vétel útján gróf Széchényi Istvánnak titkárához, Tasner Antalhoz írott 587 levele jutott a könyvtár birtokába.

1891-ben a király ő felsége ismét két Korvin-kódexet ajándékozott a könyvtárnak; az egyik Attavantesnek, a másik Francesco Chiericonak remekműve. E két kézirattal a könyvtárban őrzött Korvin-kódexek száma *tízre* rúg.

1892-ben gróf Apponyi Lajos ajándékából Janus Pannonius verseinek XV. századi kódexét, Istvánffy történeti munkájának eredeti kéziratát és Bethlen Farkas historiájának bővített kéziratát kapta meg a könyvtár.

1893-ban Wenzel Gusztáv több ezer oklevélre és száznál több kéziratra menő hagyatéka került vétel útján a könyvtár tulajdonába.

1894-ben ajándékba kapta a könyvtár Kossuth Lajos 4303 kötetnyi könyvtárát, a kéziratár Walther Lászlónak irodalmi becsű hagyatékát, a levéltár részére pedig vétel útján gróf Kreith

Bélának a szabadságharcz történetére vonatkozó, 489 drb iratból és 1404 drb nyomtatványból álló gyűjteménye szereztetett meg. Legnagyobb gyarapodása ez évben Kossuth Lajos iratainak és levelezésének megvétele által történt. A gyűjtemény vételára 100,000 frt volt.

1895-ben a kormány gondoskodása szerezte meg a könyvtár számára az 1848/49-iki ereklyemúzeumnak kéziratait és kiáltványait, úgyszintén Lanfranconi Eneának 4759 kötetnyi becses, hungarikumokban igen gazdag könyvtárát. Egy müncheni árverésen több becses nyomtatvánnyal egyetemben egy 1494-ben magyar területen, Zengben nyomtatott glagol misekönyv egyetlen teljes példányajutott 1505 márkáért a könyvtár tulajdonába. A Münchenben levő Hunyadi-levéltár megszerzése érdekében folytatott tárgyalások sikeres megoldásához a könyvtár a maga csereanyagával szintén hozzájárulván, nagybecsű kézirati és okleveles anyagot kapott a országos levéltártól kárpótlásul, közte Kálmán király 1109. évi oklevelét, mely jelenleg legrégebb eredeti oklevele; miként mindezen legújabb szerzeményekről az alábbi évi jelentés bővebben ad számot.

A könyvtár állományának ujabbkori rohamos szaporodását legjobban feltűnteti az összehasonlítás a tíz évvel ezelőtti állapottal.

1885-ben az országos statisztikai hivatal részére, mely egy külön kiadványban áttekintést nyújtott Magyarország köz- és magánkönyvtáiról, kimutatás készült. E kimutatás, kétségtelenül igen alacsony számítással, a könyvtár rendezett állományát 202,494 kötetre tette, mihez még 865 ősnymtatvány (1500 évig), 40,000 apró nyomtatvány, 12,000 alkalmi vers és beszéd, 20,000 egyleveles nyomtatvány és 15,000 metszet járul, mely utóbbiak 1886-ban felsőbb rendeletre az országos képtárnak adattak át. A nyomtatványok száma e kimutatás szerint is megközelíti a 300,000 darabot, sőt tekintve, hogy az összeszámítás a szakrepertoriumok alapján történt, hol a munkák kötetszámai gyakran nincsenek feltüntetve, e számot felül is haladja.

Ugyanezen kimutatás szerint kézirat volt 16,460, oklevél pedig 80,000 darab (valósággal azonban mintegy 120,000 drb). A hirlap osztályban volt 1151 különböző hirlap 6630 kötetben.

Az azóta lefolyt évtized gyarapodását a következő táblázat mutatja:

	Nyomtatvány	Kézirat	Oklevél	Hírlap
1885/86-ban	4,293 db.	58 db.	2,286 db.	630 évf.
1886/87-ben	4,110 »	130 »	8,262 »	556 »
1887/88-ban	5,158 »	63 »	10,886 »	561 »
1888/89-ben	3,421 »	46 »	8,168 »	591 »
1889/90-ben	3,820 »	142 »	9,408 »	668 »
1890/91-ben	3,798 »	312 »	4,101 »	659 »
1891/92-ben	4,147 »	177 »	4,354 »	700 »
1892/93-ban	5,607 »	162 »	4,268 »	778 »
1893/94-ben	12,252 »	143 »	5,119 »	909 »
1894/95-ben	16,203 »	266 »	50,000 »	1,046 »
Összesen	62,809 db.	1,499 db.	107,392 db.	7,098 évf.

E szerint a nyomtatványi osztály állománya, beleszámítva az apró nyomtatványokat és röpiveket, kerek számítással 400,000 darabra tehető. A legrégebb nyomtatvány Cicero De Oratore 1465-ik évi subiacoi kiadása; a legrégebb magyarországi nyomtatvány pedig az 1473. évi budai krónika, a második az 1494-ben Zengben nyomtatott glagol misekönyv. Az ősnymtatványok száma 1895 február havában, a róluk közrebocsájtott részletes jegyzék szerint, 896 volt. E számhoz az év folyamán 111 darab járult; úgy hogy jelenleg 1007 darab 1500-ig nyomtatott könyv van a múzeum birtokában. A régi magyar könyvtár (1711-ig magyar nyelven nyomtatott munkák) száma 1129 mű; legrégebb ezek között (leszámítva egy év nélküli töredéket) a Heyden-féle *Puerilia colloquia* 1531-iki krakói kiadása. A gyűjteményben háromszáznál több egyetlen példányban ismeretes magyar mű van.

A kézirattár állománya az 1885-iki állapottal szemben apadást mutat az által, hogy 1000-nél több kézirat, mint a levéltárba tartozó anyag, az 1878—79. években és azóta is a levéltárba osztott. Állománya jelenleg meghaladja a 16,000-et. Ezek között van 397 középkori kézirat; a legrégebbek a X. századból valók. Magyar nyelvemlék van 17; legrégebbje a Pray-kódexben foglalt halotti beszéd a XIII. század húszas éveiből. Kétségtelen Korvin-kódex van *tíz*; ezek közül *hat* a király ő felségének nagylelkű ajándéka.

A levéltár mai állománya kerek számmal 230,000 db oklevél. A múzeum tulajdonát képező gazdag anyagon kívül 30 családi

levéltár iratait is őrzi. Ezekben együttvéve 23,672 darab mohácsi vész előtti eredeti oklevél van, melyekből az Árpádok korára 527 db esik. A legrégebb eredeti oklevél 1109-ik évből való, a legrégebb festett czimereslevél kelte 1405. Feltűnően gazdag az 1848/9-iki szabadságharczra vonatkozó iratok és kiáltványok gyűjteménye.

A hírlapkönyvtár jelenleg közel 14,000 kötet hírlapot foglal magában. Kiváló becstiek benne a XVIII-ik századi és az 1848/9-iki hírlapoknak csaknem teljes folyamai.

Az itt részletezett anyag hozzávetőleges értéke, a butorozáson és felszerelésen kívül, 2.326,000 forintot képvisel.

* * *

A könyvtár nagymérvű gyarapodásával nem tartott lépést annak rendezése. Ennek legfőbb oka a személyzet hiánya volt, mi lehetetlenné tette, hogy a rohamosan gyarapodó könyvtár, melynek az első évtizedekben sok viszontagságot is le kellett küzdenie, a járulékokat fel is dolgozhassa.

A Széchényi-alapítványi könyvtár 1803-ban két tisztviselővel és egy szolgálóval kezdte meg működését. E létszám 1808-ban egy irnokkal szaporodott; ettől kezdve 1866-ig nemcsak hogy személyzetszaporításban nem részesült, de az egyik tisztviselői állás negyven éven keresztül (1821—1860) véglegesen betöltve nem volt; az irnoki állás is gyakran volt üresedésben, úgy hogy leginkább ideiglenesen, napidíj mellett alkalmazott egyének segítettek a könyvtárörnek a rendezés munkájában. Ily körülmények közt nem csoda, ha az alapítványi könyvtáron és annak gyér szaporulatain kívül, mely teljesen rendeztetett, a külön kezelt tulajdonképeni múzeumi anyagban óriási volt a feldolgozatlan tömeg.

Az 1866-ban létesített új tisztviselői állás legfőképen az időközben rendkívül felszaporodott kézirati és okleveles anyag feldolgozására szerveztetett; a mint hogy egy új tisztviselő a rendes könyvtári szolgálat végzése mellett a létező három tisztviselővel egyetemben sem lett volna képes a nyomtatványi osztály rendezetlen tömegét feldolgozni. Gyökeresebb reformra, erélyes intézkedésre volt szükség.

A Széchényi-könyvtár rendszere, melyet korának legkiválóbb szakférfia, Denis Mihály, a bécsi udvari könyvtár igazgatója állapított meg, nem felelt meg a bibliográfia és könyvtártan haladásának. Növelte a bajt, hogy e magában véve is ki nem elégítő

rendszer — munkaerő hiányában — csak a törzskönyvtárra és annak a Széchényi-alapból való kiegészítésére nézve volt keresztülvihető. A többi nagy gyűjteményeket, melyeknek a múzeum részint országos vásárlás, részint ajándék útján jutott birtokába, a nagyrészt bútorozatlan könyvtári termekben hol ládába csomagolva, hol ideiglenes állványokon felállítva ugyan, de teljesen rendezetlenül, a Széchényi-könyvtártól elkülönítve kezelték. Mátray Gábor könyvtárőr fáradhatatlan buzgalma nem volt elégséges a nagy munka legyőzésre. A mit tehetett, megtett. A Széchényi-könyvtárról, a kézirat-gyűjteményről a könyvtári alapkövetelményeknek megfelelő czédulakatalogust készített. A múzeumi szerzemények feldolgozásánál azonban eltért a Széchényi-könyvtár szakrendszerétől; elégségesnek tartotta, ha a könyveket — opportunitási szempontból csak alakjuk szerint különböztetve meg — tartalmukra való tekintet nélkül egymás mellé helyezi és folyó számokkal látja el. Többet a rendelkezésére álló erővel valóban nem is tehetett, Ily módon készült el 1868 augusztus haváig 58,358 kötet lajstromozása, míg a lajstromozatlan anyag Mátray számítása szerint 86,164 kötetre rugott. E mellett óriási hátrány volt a szakrendszer teljes hiányán kívül az, hogy a szakok szerint rendezett és külön kezelt Széchényi-könyvtár mellett az annál sokkal tekintélyesebb múzeumi szerzemények (a Jankovich, Horvát, Illésházy, Sándor Móricz, Kéler Gottfried-féle stb. könyvtárak) egyesítésére az idő szerint gondolni sem lehetett.

Az állapot tarthatatlanná vált. Báró Eötvös József miniszter nagy szelleme felismerte a könyvtár rendezésének és használhatóvá tételének nagy kulturális és nemzeti misszióját s e czimen az 1868. évi állami költségvetésbe 10,000 frtot állított be, felhíván a múzeum igazgatóságát, hogy e tekintélyes összegnek felhasználására nézve javaslatot tegyen. Mátray Gábor könyvtárőr nem látta lehetőnek az addig követett rendezési terv megváltoztatását; ez az oka, hogy mellőzésével egy 1868 október 21-iki miniszteri leirat a könyvtár más tisztviselőjét, Barna Ferdinándot bizta meg a kérdés tanulmányozásával. Az eredmény az lett, hogy mintául, némi okszerű változtatással, a müncheni állami és udvari könyvtár szakrendszerét választották a rendezés alapjául, azt a rendszert, melyet Mátray Gábor már 1848/49-iki terjedelmes memorandumában köveendő például állított fel.

Az elfogadott rendezési terv szerint, Barna Ferdinánd őr és a mellé e célra rendelt tiz díjnok Vilecz Kamill miniszteri titkár, mint miniszteri biztos felügyelete alatt, 1869 elején megkezdte a nagy munkálatot, mely közel hét évi munka után 1875-ben befejeztetvén, a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtára, mint hazánkban a legelső tudományos alapokon rendezett könyvtár, a tudomány és a könyvtártan mai igényeinek megfelelő állapotban újra megnyílt a tudomány használatára. A rendezés folyamán a különböző könyvtárak és szerzemények egyesítése által tekintélyes mennyiségű (18,414 kötetnyi) anyag került ki többes példányok gyanánt; ezeknek jegyzékei kinyomatván, azok részint hazai könyvtárak kiegészítésére fordítottak, részint a könyvtár javára áruba bocsájtattak.

A végrehajtott nagy rendezés új korszakot nyitott meg a könyvtár történetében; az vetette meg mostani virágzásának alapját. Ez által vált a könyvtár valóban használhatóvá, kulturális céljának megfelelővé; de ép ez által bizonyult be, hogy a tisztviselők és a szolgálai személyzet száma a további fejlődés lehetőségére elégtelen.

Már a rendezés folyamán, 1871-ben mutatkozott annak szüksége, hogy az addig négyből álló tisztviselői létszám egygyel szaporitassék. A gyarapodás nagy mértéke, a könyvtárhoz a tudomány és a nagy közönség részéről fűzött igények egyre újabb és újabb, némi önállóbb működéssel bíró osztályok létesítését s azok kezelésére új tisztviselői állások szervezését tették szükségessé.

A legelső ilyenmű szervezés 1882-ben történt az által, hogy az óriási mértékben növekedő és kivált a családi levéltárak letéteményezése által, 1876 óta a legszebb fejlődéssel kecsegtető levéltárhoz külön levéltárnoki állás rendszeresítettett. Addig ugyanis a kéziratár és az oklevelek kezelésével 1866 óta egyetlenegy tisztviselő volt megbízva, ki e feladatnak teljesen megfelelni nem volt képes. Ugyanez évben a nyomtatványi osztály személyzete is szaporodott egy új tisztviselővel.

A hirlaposztály 1884-ben a fővárosi könyvtárak anyagával bővülvén és teljesen újra rendeztetvén, belőle a könyvtár egyik leghasználtabb, teljesség szempontjából legkiválóbb osztálya lett. A gyűjtemény Szinnyei József egyetemi könyvtári őr által szakszerűen rendeztetvén, természetszerű következmény volt, hogy az

annak létrehozásában legtöbbet fáradó tisztviselő, valamint segédje a könyvtári tisztviselők sorába lépjen át. Ez az 1887. év folyamán meg is történt, s így a tisztviselői létszám kettővel gyarapodott.

A folytonos gyarapodás és a közönség fokozódó kiszolgálása 1895 végéig még kétszer igényelt személyzet-szaporítást: 1889-ben a levéltárnál és 1893-ban a kéziratnál; és ezzel a könyvtári tisztviselői kar elérte mai létszámát. A *tizenegy* tisztviselőt munkájában három napidijas gyakornok és öt szolgáló segíti. E szám azonban, a folytonos szükségletnek megfelelőleg, már az 1896-ik évben két tisztviselővel és egy szolgálóval fog bővülni.

A könyvtár jelenlegi szervezetét, mely különböző kezelési osztályai jellegének megfelel, a vallás- és közoktatásügyi miniszterium 1893 július 7-én 31,401 szám alatt kelt rendelete állapította meg. E szerint az összes könyvtár tudományos és adminisztratív ügyeit a miniszter által kinevezendő igazgató-őr vezeti. A könyvtár pedig feloszlik három osztályra, úgymint *a*) a nyomtatványok osztályára, élén egy múzeumi őrrrel, kit gróf Széchényi Ferencz alapítólevele értelmében a jogutód ajánlására a miniszter nevez ki, *b*) a kézirat- és levéltári osztályra és *c*) a hírlapkönyvtárra. Mindegyik osztály külön vezeti növedéknaplóját (1876-ig e napló egységesen vezetett) az igazgató-őr ellenőrzése mellett.

A könyvtár rendes évi dotációja jelenleg 6000 frt, mihez még a Széchényi-alap 420 forintja járul. A könyvek kötésére évenként 1500 frttal (és a Karácsonyi-alapítvány 88 forintjával) rendelkezik. Ezekon kívül arányosan és a szükséghez mérten részesül a múzeumi igazgató rendelkezésére álló 5500 forintnyi, gyűjtemények megvásárlására szolgáló összegből.

A könyvtárnak 1876 óta külön szakfolyóirata van, a Magyar Könyvszemle. A Fraknoi Vilmos könyvtárőr által létesített bibliografiai folyóirat, mely e szaktudomány egyedüli organuma, húsz éves fenállása alatt nagy szolgálatot tett a bibliográfiának és a könyvtárnak is az által, hogy szerzeményeit ismertette, anyagának használatát megkönnyítette és számos külföldi hungarikum megszerzésére hívta föl a figyelmet. A folyóirat kiadása az 1893. évben új alapokra fektetettvén, az a múzeummal és különösen a könyvtárral a legszorosabb kapcsolatba lépett s így kitűzött céljának még inkább megfelelt.

A könyvtár élén alapítása óta a következők állottak: 1. Miller Jakab Ferdinánd könyvtárőr, ki 1803 február 6-án tette le hivatali esküjét és 1812 márczius 1-én a Magyar Nemzeti Múzeum igazgatója lett. 2. Horvát István könyvtárőr, 1812-től 1846 június 13-án bekövetkezett haláláig. 3. Mátray Gábor könyvtárőr, 1846 június 26-tól 1875 márczius 3-án bekövetkezett nyugdíjaztatásáig. 4. Fraknoi Vilmos könyvtárőr, 1875 április 2-ától 1879 május 23-ig, a Magyar Tud. Akadémia főtitkárává történt választásáig. 5. Majláth Béla könyvtárőr, 1879 október 7-étől 1893 januárig. 6. Szinnyi József helyettes könyvtárőr, 1893 januártól 1894 január 4-ig. 7. Fejérváry László igazgatóőr, 1894 január 4-től, ki 1895 június 29-én egyetemi nyilv. rendes tanárrá neveztetvén ki, ő felségének 1895 augusztus 19-én kelt legfelsőbb elhatározása alapján az igazgatóőr teendőinek ellátásával és hatáskörével továbbra is megbízott.

II.

A könyvtár történetének és fejlődésének rövid vázolója után, a legutóbbi elmúlt időszak (1894 szeptember 1—1895 december 31.) eseményeiről a következő jelentés ad részletesen számot.

Alig volt esztendő, mely a gyarapodás mértéke, a szerzemények rendkívül becses volta tekintetében a lefolyt évet megközelítené. A könyvtárnak teljes mértékben igénybe vett dotációján felül úgy a törvényhozás intézkedése, mint a nagyméltóságú miniszterium bölcs gondoskodása következtében oly nagybecsű gyűjtemények tulajdonába jutott a könyvtár, melyeknek megszerzésére a szükségletek folytonos emelkedése miatt immár elégtelennek bizonyuló javadalmazása segítségével nem gondolhatott volna.

E rendkívüli intézkedéseknek köszönheti a könyvtár a Kossuth Lajos levelezéseinek megszerzését, melyek az 1848—1867. évek történetének elsőrangú forrását képezik; ily módon jutott birtokába az 1848/49-es ereklyemúzeum gazdag proklamáció- és iratgyűjteményének. A nagyméltóságú miniszterium gondoskodása szerezte meg a könyvtár részére néhai Lanfrancini Grazioso Enea több ezer kötetből álló, és ritkaságokban gazdag könyvgyűjteményét.

De egyéb tekintetben is néhányszor kedvező alkalma nyílt a könyvtárnak gazdag és ritka beccsel bíró szerzemények megételére. Bécsből egy 101 kötetből álló ősnymtatvány-gyűjteményt

szerzett meg ritka jutányos áron, melylyel eddigi gyűjteményét egyszerre a létszámnak mintegy 11%-ával gyarapította. Egy Münchenben tartott könyvárverésen 30 darab ritka, közte egy unikumnak mondható nyomtatvány jutott a könyvtár birtokába. Örök letétemény útján a báró Balassa család levéltára szaporította a múzeumban elhelyezett levéltárak számát, mely az itt őrzött 30 levéltár között úgy gazdagság, mint nevezetesség szempontjából az első helyet foglalja el.

A müncheni bajor királyi állami levéltárban őrzött Hunyadi-levéltár viszszaszerzésére tett és évek hosszú során át folyamatban volt lépések a könyvtár hozzájárulásával eredményre vezetvén, a nagy nemzeti és tudományos cél megvalósítására a könyvtár csereanyagul 229 bajor vonatkozású kéziratot és 266 ugyanolyan oklevelet ajánlott föl; ezekért az országos levéltártól kárpótlásul 107 kötet nagy fontosságú kéziratot és egyéb iratokon kívül 509 darab régi oklevelet kapott, melyek az általa adott csereanyag értékét sokszorta felülmulják.

Mindezen, alább a könyvtár egyes osztályainál részletezendő nagy szerzemények, a mint egyrészt a lefolyt évet a könyvtár történetében a gyarapodás mennyisége és becse szempontjából páratlanul állónak tüntetik fel, másrészt azonban meggyőznek arról, hogy a könyvtár, évről évre növekedő szükségletei és a használatnak folyton emelkedő mértéke miatt, sem anyagi, sem szellemi erők, sem pedig helyiség tekintetében nem képes kulturális, tudományos és nemzeti nagy feladatainak teljesen megfelelni.

A könyvtári személyzet elégtelen arra, hogy a szerzeményeknek évről évre óriási mértékben emelkedő számát könyvtári célokra teljesen feldolgozza. Kivált a könyvtár nyomtatványi és levéltári osztályaiban érezhető a hiány. Az 1893/94. év nyomtatványi gyarapodása (az apró nyomtatványokon kívül) 12,252 darab volt; e számból csak 4239 műről készült czimlap és 1361 mű osztályoztatott. A most lefolyt tizenhat hónap gyarapodása (a Lanfranconi-féle könyvgyűjteményt és az apró nyomtatványokat bele nem értve) 9444 darab; ezzel szemben áll 4509 czimlap és 5422 osztályozott mű. E számokból világosan kiderül, hogy a nyomtatványi osztály személyzete, az évről évre növekvő használat miatt, nem képes az évi gyarapodást feldolgozni, és hogy a hátralékok száma évről évre szaporodik. Még kedvezőtlenebb az arány a levél-

tári osztályban, hol a csekély számú (két tisztviselőből és egy napi-dijasból álló) személyzet az évi 12,000 darabot megközelítő átlagos gyarapodással szemben nem tehet egyebet, mint hogy azokat csoportokba osztja és évről-évre felállítja, de nem képes azt egyúttal repertorizálni és róla indexeket készíteni.

Pedig a könyvtári belterjes működésen kívül a könyvtár személyzete első sorban hivatott arra, hogy azon gazdag és minden tekintetben tanulságos anyagot, melyet a könyvtár őriz, mennél szélesebb körben ismeretessé, hozzáférhetővé tegye. E szükségnek óhajt megfelelni a könyvtár hivatalos folyóirata, a Magyar Könyvszemle, mely a lefolyt évben, Dr. Schönherr Gyula levéltárnok szerkesztésében pontosan megjelenvén, iparkodott híven beszámolni a könyvtár életében előforduló minden nevezetesebb mozzanatról és ismertetni, hozzáférhetővé tenni annak anyagát. Ez ismeretéseknek egyik eredménye a könyvtárnak a lefolyt évben Horváth Ignác segédőr szerkesztésében megjelent első nyomtatott katalógusa, mely az akkor 896 számból álló ősnymtatvány-gyűjtemény szakszerű leírását foglalja magában. Ez első katalógust rövid idő múltán a könyvtár egy másik csoportjának ismertetése fogja követni. Ez úton reményli a könyvtár előkészíthetni a törzskatalogus kiadását, melyre ez az említett személyzet-hiány miatt ez idő szerint még nem gondolhat.

A személyzet hiánya mellett a helyiségek hiánya is megakasztja a könyvtárat működése és fejlődése menetében. A könyvmanipulációra szükséges helyiségek szűk voltán kívül különösen a hirlapkönyvtár- és levéltárban érezhető leginkább a helyszűke. Az első a legrohamosabb növekedésnek kitett osztály, mely úgyszólván saját magától óriási mértékben gyarapodván, a nyomdai köteles példányok beküldése által évről-évre nagyobb helyet vesz igénybe. A hazánkban megjelenő és beküldött hirlapok száma jelenleg megközelíti a 900-at; ezeknek számonként való rendben-tartása és az évenként 1000 kötetnél többet kitevő gyarapodás elhelyezése a hirlapkönyvtár részére szolgáló helyiségben, mely zsúfolásig telve van, nagy gondot okoz. Rövid idő múltán, mint-hogy a hirlaposztálynak jelenlegi helyén terjeszkedni lehetetlen, külön alkalmas helyiségnek kibérlése által kell a bajon segíteni. Hasonló nagy a hely hiánya a levéltári helyiségben, hol a családi levéltárak elhelyezésére szolgáló terem, mely 1889-ben rendeztetett

be e célra, az azóta érkezett családi levéltárakkal egészen megtelt. A helyiség 1889-ben az addig beérkezett 17 családi levéltár elhelyezésére volt szánva; azóta e szám 30-ra emelkedett, s ezek között vannak oly nagy terjedelmű levéltárak, mint a Sombory, Szent-Ivány, báró Balassa családoké. A helyiség hiánya okozza, hogy a családi levéltárak letéteményezése terén a könyvtár nem fejthet ki nagyobb mozgalmat; pedig a mostani idő volna a legalkalmasabb arra, hogy a múzeum levéltárát e tekintetben — úgyszólván minden nagyobb költség nélkül — az ország leggazdagabb levéltárainak egyikévé tehessek.

A nyomdai köteles példányok beküldéséről szóló 1848. évi XVIII. törvényezikk hiányossága már hosszabb idő óta szükségessé tette, hogy e köteles példányok ügye új törvény által rendeztessék. Ha az alkotandó új törvény biztosítani fogja is az egykorúlag megjelenendő irodalmi termékek beküldését, de nem juttat a korábbiaknak, a hiányos törvény ideje alatt megjelenteknek birtokába. Úgy ezeknek pótló beszerzése, mint a régi hungarikumok gyűjteményének az ujabban felszínre kerülőkkel való kiegészítése, tekintve különösen azoknak évről évre rohamosan emelkedő árát, továbbá a külföldön megjelenő és hazánkat közvetve vagy közvetlenül érdeklő irodalmi termékek megszerzése, melyeknek száma szintén évről-évre növekedik, nem is említve egyes rendkívüli alkalmakat, melyek ritkaságok megvételére nyújtanak kilátást, (minő a jelen évben a müncheni Rosenthal czég által rendezett könyvárverés volt), sokkalta nagyobb összeget igényelnének, mint a mennyi a könyvtár rendelkezésére áll, ha ez célját és rendeltetését, mint egyetlen hungarikum-könyvtár, el akarja érni.

Biztos azonban a remény, hogy mindezen hiányok lassan-lassan eloszlathatók és a könyvtár óhajai idővel teljesíthetők lesznek.

A könyvtár egyes osztályainak állapotát a következő adatok tüntetik föl.

A nyomtatványi osztály köteles példányokban 5870, ajándék útján 1539, vétel útján 2034, csere útján 1, összesen 9444 darab nyomtatvánnyal gyarapodott.

Ehhez számítandó még 2000-nél jóval több darab apró nyomtatvány, továbbá a Lanfranconi-féle könyvtár 4759 darabja. Ez utóbbiból azonban a muzeumi könyvtárban meglévő darabok, továbbá a tárgyuknál fogva ide nem tartozók más nyilvános

könyvtárak közt lévén annak idején szétosztandók, a múzeumi könyvtárnak e nembeli gyarapodása még véglegesen meg nem állapítható.

Könyvek vásárlására a múzeumi javadalomból 6361 frt 16 kr fordítottatott; míg a Lanfranconi-könyvtárra a gyűjtemény 26,000 frtnyi teljes árából mintegy 15,000 frt esett. Ez összeg azonban a nagyméltóságú miniszter úr kegyes gondoskodása következtében nem a múzeum javadalmát terhelte meg.

A szerzemények közt úgy érték, mint mennyiség tekintetében a most említett Lanfranconi-könyvtár áll első helyen. E ritkaságokban gazdag gyűjtemény melyben Túróczi krónikájának brünni kiadása (1488), Berlinghieri Geographiája (1475 körül), Ptolemaeus (1486) stb. még vannak, különösen két irányban bir rendkívül becses. Ritka teljességgel birja a Dunára vonatkozó régi és új irodalmat, továbbá igen értékes a benne foglalt térkép-gyűjtemény. A belőle kiválasztandó művek száma közel 2000 nagybecsű darabbal fogja a múzeumi könyvtárt gyarapítani.

A könyvtár a Nostiz grófok lobrisi könyvtárának Münchenben történt árvereztetéséből nyerte másik nevezetes gyarapodását. Ez alkalommal 30 drb ritka, történelmi értékkel biró XVI—XVII. századi nyomtatványt, köztük egy legnagyobb ritkaságot szerzett meg. Ez utóbbi az 1494-ben Zengben glagol betűkkel nyomtatott misekönyv. Az ószláv egyházi irodalomnak ezen eddig egyetlen teljesnek mondható példányban létező terméke, a korra nézve harmadik nyomtatvány, mely Magyarország területén látott napvilágot, 1505 márkányi összegért került a könyvtár tulajdonába.

Egyéb nevezetes szerzemények: Reichenthaler Concilienbuchja, Augsburg 1483 (810.50 márkáért); egy 101 kötetből álló ősnymtatvány-gyűjtemény (295 frt 95 krért); Ortelius egy 1620. évi kiadása (30 frtért); Buda, Érsekujvár, Sziget megvételére vonatkozó hét darab XVII. századi német és latin nyomtatvány (72 márkáért), az Archivio Storico teljes négy serie (310 líráért); a Gothaischer Hofkalander hét ritka kötete (120 márkáért); Petőfi A helység kalapácsa, Cziprus-lombok, Versek, Szerelem gyöngyei, János vitéz cz. műveinek első kiadásai az eredeti czimlapokkal (30 frtért), Dávid Ferencz több ritka munkája a XVI. századból; a Corpus Scriptorum historiae Byzantinae (bonni kiadás) teljes példánya (190 frtért) stb.

Ajándékaikkal 186-an járultak a könyvtár gazdagításához.

A lefolyt 15 hó alatt a könyvtár helyiségeiben 14,131 egyén 30,096 kötet nyomtatványt, kölcsönzés útján pedig 1868 egyén 2847 kötetet használt.

A nyomtatványi anyag feldolgozását a következő számok tüntetik föl: 4509 munkáról készült címlap és 5422 munka repertorizáltatott. Hogy mily tekintélyes ez utóbbi szám, kitűnik abból, hogy a megelőző évi eredményt több mint 4000-el múlja fölül. Ez eredmény csak úgy volt elérhető, hogy az 1894. év utolsó és az 1895. év első negyedében a címlapok irását a könyvtár egyéb osztályainak tisztviselői végezték, s így a nyomtatványi osztály tisztviselői minden idejüket a szakosztályozásra fordíthatták. Azonban, miként előbb már említették, még ez a rendkívüli segítség sem juttatta oda a nyomtatványi osztályt, hogy az 1894. évi növekedésnek legalább felét feldolgozhatta volna; s e hátralékhoz járul az ideai szaporodás; úgy hogy e számok kétségtelenné teszik, hogy az osztály személyzete, melyet a közönség kiszolgálása, felvilágosítások adása, vételre felajánlott művek és könyvjegyzékek átnézése és konstatálása is igénybe vesz, megfeszített munkája daczára sem elégséges a könyvtári anyag rendszeres feldolgozására.

A folyóiratok hiányzó számainak reklamálása is sok időt vett igénybe. A legtöbb nyomdánál a reklamálás eredménytelen lévén, a szerkesztők és kiadóhivatalok voltak újból felszólítandók.

Kötés alá 549 mű adatott 597 kötetben; a múzeumi szabályzat értelmében pedig revideáltattak a *L. eleg. m.*, *Epist.*, *P. o. rel.*, *Artes. Cat.* szakok.

Meg kell még említeni azt, hogy június hónapban a könyvtár összes munkaerejét a Lanfranchi-gyűjteményből megvásárolt könyvekről és térképekről készült czédulák megírása vette igénybe. Így készült 4759 darab könyvről és térképről összesen 1980 czédula.

A *kézirattár* gyarapodása 266 drb kézirat és 6 hasonmás; ezek közül 27 kézirat és 3 hasonmás ajándék.

Nevezetesebb szerzemények: Magyarországi Mihály (Michael de Hungaria) Sermones tredecim cz. munkájának XV. századi kézírata, melyet Angolországban írtak; a Lanfranchi-gyűjteményből egy XV. századi velencei krónika; Istvánfi Miklós történeti apparatusából 3 kötet kézirat; Vörösmarty »Vén cigány«-ának

eredeti fogalmazványa (Tomory Anasztáz hagyatékából); Nagy Imre és Rómer Flóris irodalmi hagyatéka, (utóbbiból kiemelendők különösen Rómer jegyzetei a Korvina bibliográfiájához); Thaly Kálmán nagybecsű ajándéka: az Actio Curiosa, a Diarium Trenchiniense, Szathmári Király Ádám naplója; Pesty Frigyes levelezése; Justh Zsigmond hagyatéka; br. Podmaniczky Frigyes naplójegyzetei tiz kötetben stb.

A müncheni Hunyadi-levéltár megszerzése ügyében folytatott tárgyalások kapcsán a nagyméltóságú miniszter úr beleegyezett abba, hogy a müncheni iratokért cserében felajánlott múzeumi kézirati és oklevélananyag az országos levéltárnak a csere fogantatása céljából kiadassék és ezért az országos levéltár által felajánlott kárpótlás mint megfelelő ellenérték elfogadtassék. Ily módon az átengedett, tisztán német vonatkozású kéziratokért és oklevelekért a kézirattári anyag nagybecsű kéziratokkal, a levéltár pedig gazdag oklevélgyűjteménnyel gyarapodott. A kézirattári anyagban van a többi közt egy a XVI. század elejéről való egyházjogi tractatus a győri püspöknek ajánlva, 38 kötetnyi hitelesített másolat a királyi könyvekből, Rajesányi Ádám kézirataiból 54 kötet, a pozsonyi Szent-Háromság-congregatio könyvei 7 kötetben, a Martinovics-féle összeesküvésben részes Óz Pál és Szolárcsik Sándor lefoglalt iratai stb.

A lefolyt időben 309 kutató 745 kéziratot használt. A végzett munkákat illetőleg kiemelendő, hogy az újabb szerzemények kivétel nélkül céduláztattak, úgy hogy e tekintetben hátralék nincs. A régi növedéknapló folytatólagos kiegészítése befejezéséhez közeleg. Hosszabb ideig foglalkoztatta a kézirattár személyzetét a Hunyadi-levéltár csereanyagának egybeállítása és hozzá többszörös jegyzékek készítése, úgyszintén a Gyurikovics, Mellétei Barna Mihály, Nagy Imre és Rómer-féle nagy gyűjtemények, valamint az ismeretlen eredetű régi szerzemények rendezése és felvétele. Az ily módon rendezett kézirattári anyagról 669 cédula készült.

III. A levéltár vétel útján 3253, ajándék útján 234, csere útján 509, örök letétemény útján 7616 darabbal, összesen tehát 11,612 darabbal gyarapodott. Ez összegbe azonban nincsenek betudva a Kossuth Lajos örökösaitől megvásárolt iratok, melyek a vételi szerződés értelmében az 1896. év végéig zár alatt tartandók, sem a Kossuth Lajoshoz intézett feliratok és diszoklevelek gyűj-

teménye, melynek kicsomagolását a helyi viszonyok mindeddig lehetetlenné tették, sem pedig végül a báró Balassa-család örök letéteményként elhelyezett levéltára, melynek 15 ládát betöltő anyaga most van rendezés alatt. Mindezeket a nagy gyűjteményeket beszámítva, a levéltár ez idei szaporodása megközelíti az 50,000 darabot.

A szerzemények között első helyen Kossuth Lajos iratairól kell megemlékezni. E kiváló történelmi beccsel bíró gyűjteményt kiegészítik a Kossuthhoz intézett föliratok és diszoklevelek, melyeknek száma meghaladja a 400-at. Az 1848/9-iki szabadságharcra és az emigrációra vonatkozó iratok csoportja ezen kívül két érdekes gyűjtemény megszerzése által gyarapodott. Ezek egyike a gróf Kreith Bélától megvásárolt ereklye-múzeumból való gyűjtemény, mely 469 iratot, 116 kiáltványt és egyéb apró nyomtatványt és 18 térképet foglal magában; a másik néhai Tanárky Gyula hagyatéka, melynek az emigrációra vonatkozó iratai 78 dbra rúgnak.

Nagybecsű továbbá a néhai Nagy Imre akadémiai r. tag örököseitől megvett 1666 darabból álló okirat-gyűjtemény, melynek csaknem harmada a mohácsi vészt megelőző időkből való.

A Hunyadi-oklevelek megszerzése érdekében felajánlott 266 drb külföldi iratért a levéltár kárpótlásul 366 drb mohácsi vész előtti oklevelet, 55 másolatot és 88 újabbkori iratot, összesen 509 darabot kapott, a melyeknek történelmi és diplomatikai becse az átadott külföldi okiratok értékét sokszorta fölülmúlja.

Ezek között a legrégibb Kálmán király 1109. évi görög-latin oklevele a veszprémvölgyi apácák számára, diplomatikánk legbecsesebb darabjainak egyike, melynek megszerzésével középkori okleveleink csoportjának kezdő ívszámát (eddig legrégibb oklevelünk 1198-ban kelt) csaknem egy századdal korábbra vittük föl.

Az ajándék és vétel útján szerzett okiratok a középkori oklevelek számát 715 eredeti darabbal, 112 másolattal, a nemesi iratok csoportját 24 darabbal, az 1848/49-iki szabadságharcra és az emigrációra vonatkozókat 695 irattal és 116 nyomtatvánnyal gyarapították.

Ez újabbkori iratok közt kiváló érdekűek a gróf Széchényi Istvánhoz nejétől és másoktól az 1829—1836. évekből intézett levelek, számszerint 93 drb, melyek a legnagyobb magyar családi magánéletére vetnek világot.

Letétemény útján a levéltár megszerezte a Jobaházi Döry, a Draskóczi és Jordánföldi Ivánka s a Gyarmati és Kékkői báró Balassa családok levéltárait, melyekkel a Magyar Nemz. Múzeumban letéteményezett családi levéltárak száma 30-ra emelkedett.

A levéltárat a lefolyt évben 123 kutató vette igénybe, kik 20,838 iratot használtak.

A levéltárban a folyó munkák végzésén és az évi szaporulat elhelyezésén kívül befejeztetett a Sombory, Döry, Ivánka, Szent-Ivány családok levéltárainak és báró Mednyánszky Dénes letéteményének rendezése, mely gyűjtemények 17,367 iratot foglalnak magukban. Ezekhez az elmúlt évi, minden hátralék nélkül rendezett szaporulat, s a régi, 15 év előtti hátralékok egy részének rendezését hozzá számítva, az összes rendezett iratok száma 21,865 darabot tesz ki.

Folyamatban van a báró Balassa-család levéltárának, a leveleknek, az 1848/49-iki iratok csoportjának s a pecsét-lenyomatoknak revideálása, illetőleg teljesen új rendezése.

A fõnt részletezett gyarapodás nagy mértéke érthetõvé teszi, hogy a levéltári személyzet jelenlegi csekély számával a sok idõt igénylõ regesztázásra és indexek készítésére nem gondolhat.

A *hírlapkönyvtár* gyarapodása 1046 évfolyam (77,974 hírlapszámmal). Ebbõl köteles példány 995 évf. (70,325 számmal), ajándék 21 évf. (5307 számmal) és vétel 30 évfolyam (2342 számmal).

E nagy mennyiség legjobban feltünteti a helynek azt a szükségletét, mely annak rendezésére és elhelyezésére kívántatik.

A hírlapkönyvtárat 1884 olvasó látogatta, kik 5540 kötet hírlapot használtak.

A végzett munkákat illetõleg felemlitendõ, hogy átvizsgáltott 2273 évfolyam 45,020 száma, reklamáltatott 545 levél útján 3572 hírlapszám, melyekbõl beérkezett 1476 szám, és kötés alá készítettett 939 kötetnyi hírlap.

A könyvtár gyarapodásáról és a végzett munkákról beszámolva, megemlítendõ még, hogy az érkezett és elintéztett hivatalos ügyszerabok száma 764-re rúgott.

A személyi változások a könyvtár tisztviselõ karában a következõk voltak: Dr. Erdélyi Pál segéd segédõrré és a kézirat-tár vezetõjévé, Szamota István orsz. levéltári gyakornok múzeumi

segéddé neveztetett ki, aki azonban a könyvtár és a tudomány nagy veszteségére alig egy évi hivataloskodása után elhunyt. Dr. Schönherr Gyula levéltárnok a könyvtár hivatalos kiadványának, a Magyar Könyvszemlének ideiglenes szerkesztője pedig a folyóirat szerkesztésével véglegesen megbízott.

A könyvtár tisztviselői közül hivatalos kiküldetésekből a következők vettek részt: Fejérpataky László igazgató-őr Pozsonyban a Lanfranconi-féle könyvgyűjtemény megbecslése és átvétele, továbbá Mágócson és Aradon egy-egy felajánlott könyvtár megtekintése, Schönherr Gyula levéltárnok Münchenben a lobrisi könyvtár árvereztetése és Dr. Erdélyi Pál Alsó-Hrabóczon a báró Balassa levéltár átvétele czéljából.

A könyvtár tisztviselői közül a Magyar Nemz. Múzeum megfelelő rovalából nyert anyagi segélylyel Kereszty István segédőr tett hosszabb tanulmányutat, mely alkalommal a müncheni, augsburgi, stuttgarti, karlsruhei, strassburgi, mannheimi, frankfurti, mainzi, aacheni, kölni, nürnbergi, regensburgi és bécsi könyvtárakban (összesen 19-ben) tanulmányozta a hírlapok gyűjtési és kezelési módját.

AZ 1494-IKI ZENGGI GLAGOLITA MISEKÖNYV.

ÁSBÓTH OSZKÁRTÓL.

— Első közlemény. —
(Két melléklettel.)

A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtára 1885 május 1-én Münchenben a Lobris-féle könyvtár árverezése alkalmával egy 1494-ben Zenggben nyomtatott glagolita misekönyvet vett. Kötelességemnek tartom, hogy e nagy áldozat árán megszerzett könyv¹ rendkívüli becsére rámutassak és azt beleillesztve egy nagy kulturális mozgalomba, a melynek csak egy láncszeme, kellő világitásba helyezzem.

Tekintve azt, hogy a könyv, amelylyel itt foglalkozni kívánok, a vele kapcsolatban álló művelődéstörténeti mozzanatoknál

¹ A zágrábiak erős versengése következtében a könyv ára fölment 1505 márkára!